

תפילין דרבינו תם

רב דניאל שטיין

א. גמ' מנחות (לד): - ת"ר כיצד סדרן קדש לי והי' כי יביאך מימין, שמע והי' אם שמוע משמאל. והתניא איפכא, אמר אביי, ל"ק כאן מימינו של קורא, כאן מימינו של מניח, והקורא קורא כסדרן. אמר רב חננאל אמר רב החליף פרשיותיה פסולות. [רש"י (שם) - כאן מימין של קורא כאן מימינו של מניח - כשהקורא עומד כנגד מניח הוי ימינו של זה לשמאל של זה. והקורא קורא כסדרן - כסדר שהן כתובין בתורה מוקדם מוקדם ומאוחר מאוחר הילכך הא דקתני לעיל קדש והיה כי יביאך מימין מימינו של קורא קאמר דהשתא כשהוא קורא כדרכו מימינו לשמאלו ונמצא קוראן כסדרן והא דתנא איפכא דמשמע קדש והיה כי יביאך משמאל אמניח קאמר דהוא ימין של קורא].

ב. תוס' מנחות (שם): - וקשה לר"ת דאמאי פלגינהו שקורא שתיהן הראשונות מימין וכל האחרונות משמאל היה לו לומר ראשונה מימין וכל אחרות משמאל או איפכא דג' ראשונות מימין ורביעית משמאל וכו' ומפרש ר"ת קדש והיה כי יביאך מימין של קורא ומשמאל של קורא הוי שמע מבחוץ ואחריה והיה אם שמוע מבפנים וניחא השתא מה שחלקו וכו' וכן רב האי גאון והיה מניח סימן הויות להדדי פ"ל והיה כי יביאך והיה אם שמוע פנימיות זו אצל זו וכן בתשובת הגאונים שכתב ה"ר יוסף טוב עלם.

ג. רמב"ם (פ"ג תפילין ה"ה): - כיצד סדור הפרשיות בתפלה של ראש מכניס פרשה אחרונה שהיא אם שמע בבית ראשון שהוא על ימין המניח, ושמע סמוכה לה, והיה כי יבאך בבית שלישי סמוכה לשמע, וקדש לי בבית רביעי שהוא לשמאל המניח תפילין כדי שיהא הקורא שלפניו כנגד פני המניח קורא על הסדר הזה כגון זה ואם החליף סדור זה פסולות. [השגת הראב"ד] והוא תימה שהגמרא הניחה סדר המניח שעושה המצוה ופירשה סדר הקורא שאין לנו צורך בקריאתו ועוד כי שמע והיה אם שמע לפי פשוטה מן הראש הוא מתחיל ולא מן האמצע ולדברי זה המחבר לעולם שמע מן האמצע ולפיכך תפס הגאון ז"ל דרך פשיטות הגמרא ושם הויות באמצע. [הגהות מיימוניות (אות ג') - וכתב בספר המצות ז"ל ומ"מ נהגו בארץ אדום ובארץ ישמעאל כרבינו משה וכרש"י וגם שלחו כתב מארץ ישראל שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל ומצאו שם תפילין ישנים מאד כסידור רש"י]. [כסף משנה (שם) - תשובה: וכו' וכל אנשי מזרח וכל אנשי ארץ הצבי הקדמונים חולקים על דבר זה ואמרו כי החכמים הנאמנים פתחו התפילין של רבינו האי והיא כתובה על הסדר שכתבתי בחבורי].

ד. גמ' מנחות (לה): - שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני. [תוס' מנחות (שם) ד"ה שי"ן - כתב בשימושא רבה דתפילין צורה דשי"ן דימינא ג' רישי ודשמאלא ד' רישי ואי אפיך לית לן בה].

ה. בית יוסף (סי' ל"ב): - סמ"ג (שם קד ע"ד) אמר אביי שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני יעשה מימין הקורא בקמט עור דפוס הבית שי"ן וכן מכאן ומכאן דימינא תלת רישי דשמאלא ארבעה רישי פירוש שני יודי"ן יעשה בתוכה כדאיתא בשימושא [רבא] עכ"ל וכתוב בספרי הדפוס על זה בהגה שם ואני הנקדן אומן לעשות תפילין קשה בעיני פירוש זה של שני יודי"ן לפי הטעם ששמעתי על שני שיני"ן מתלת רישי ומארבעה רישי שהוא כנגד שני כתיבות שיש לנו כתב הלוחות וכתב ס"ת כתב הלוחות היה כתיבה שוקעת שנאמר (שמות לב טז) חרות על הלוחות הרי שכל האותיות היו מן האויר נמצא שיש לשי"ן ארבע דפנות לשלש אוירות היא שי"ן לארבעה ראשי"ן של קמטים ונעשה שי"ן משלש האוירות ואם היו שם שני יודי"ן לא תהיה בגופו שי"ן לפי שהראש אמצעי צריך שיגיע עד שולי השתים בכתיבה ספרדית וכן לשוקעת והשניה כתיבה בולטת היא כתב ס"ת שכתבו משה שהוא בולט על הקלף לפיכך שי"ן של ארבעה ראשין כנגד שי"ן של קדש היא ראשונה לבתים כמו שכתב הלוחות קדם לכתב ס"ת ועוד שהוא כתב הבורא ראוי להיות ראשון וכן קבלתי מכל מלמדי כי קדש כנגד שי"ן לארבעה ראשין ואם כדברי המחבר נאמר שכתב הלוחות על ימין המניח.

ו. ב"ח (סי' ל"ד): - ועוד כתב הסמ"ג והמרדכי ששלחו כתב מארץ ישראל שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל ומצאו שם תפילין ישנים כסדר הרמב"ם ורש"י ויש דוחין דלפי דפסולין הו גנזום לשם ולא נהירא דלא היו צריכים גניזה אלא להחליף הנחתן מבית זה לבית זה.

ז. עטרת זקנים לשו"ע (סי' ל"ד): - מצאתי בכתבי האר"י (שער הכונות עניני תפילין דרוש ו') ששני הסברות הם אמיתיות, וע"י כל אחד משני הזוגות פועל בהנחתם פעולה מיוחדת כמו שהוא מבואר שם סודם. וזהו שכתוב בגמרא עירובין (צה:): מקום יש בראש להניח ב' תפילין. ותפילין של ר"ת הם במעלה יותר מתפילין של רש"י ומפני שהם גדולים במעלתן אין רוב העולם יכולין לפעול אותה הפעולה בהנחתם לכן נמנעו מלהניחם. והם דברי תקונין זוהר (זוהר חדש קנח:) וז"ל, וכיון דלא בקיאיין אלין דדרא בתרא שויין תרי זוגין דתפילין מספק דלא ידעינן ברזא דא דתרווייהו אצטריכו. וכעין זה דברי זוהר פנחס (ח"ג רלא:): בענין התקיעות ז"ל, ועל דא דלא ידעי הני בבלאי רזא דיבבא ויללותא ולא ידעי דתרווייהו צריכי. ובספר מצת שמורים (הלכות תפילין, התפילין של רבינו תם) מזהיר מאוד ומאוד להניח שניהם בפעם אחד ומביא סוד גדול על זה שלא להפרידם, ועכ"פ יתנהג כמו שכתוב בסידור הכתוב על פי הכוונות (סידור האריז"ל סוף כוונת תפילין) וז"ל המסדר, מורי ז"ל לא היה מניחם בפעם אחד מפני היוהרא כי אם אחר התפילה.

ה. שו"ת מן השמים (סי' ג') - אלו ואלו דברי אלהים חיים וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה. הקדוש ברוך הוא אומר היות באמצע וכל פמליא של מעלה אומרים היות כסדרן.

ט. רא"ש (הל' תפילין סי' ה') - ולפי שנחלקו בדבר זה גאוני עולם ותפילין של אלו פסולין לאלו ואמרו חכמים מקום יש בראש להניח שם ב' תפילין וכן בזרועיה ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה שני זוגי תפילין ויניח שניהם. ויכוין בשעת הנחתן באותן שהן כתובין כתקנן בהן אני יוצא ידי חובתי ושאר הן כרצועה בעלמא. ואין כאן כל תוסף אלא בעושה ה' בתים. ולא יניח שני הזוגין בכיס אחד. דאחד מן הזוגין חול הוה ואסור לתתן בכיס של תפילין. אלא יעשה שני כיסין וסימן לכל כיס וכיס שלא יחליפם.

י. גמ' עירובין (צה:) - אמר רב שמואל בר רב יצחק מקום יש בראש להניח בו שתי תפילין. [תוס' (שם) ד"ה מקום - מסופק היה ר"י איזה שיעור יש ברוחב תפילין דיש עושין גדולים מחבריהם ויש שעושין אותם קטנים ביותר ומדקאמר מקום יש בראש להניח ב' תפילין משמע דשיעור רחבו שיתמלא מקום השנים ואור"י דמצא במדרש דשיעורן כב' אצבעות וסמך לדבר דציץ רוחבו ב' אצבעות כדאמר בפ' קמא דסוכה (ד' ה.) ואמרי' בפ"ק דערכין (דף ג:) שערו היה נראה בין ציץ למצנפת ששם מניח תפילין ודומה דציץ היה במקום הראוי להניח תפילין].

יא. שו"ע (סי' ל"ד סע' א'-ג') - ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם. ירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם, ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי, והשאר הם כרצועות בעלמא, מקום יש בראש להניח שתי תפילין. וכן בזרוע. ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד, יניח כדברי האחד של יד ושל ראש, (ויסלקם מיד), ויניח האחרים על סמך ברכה הראשונה. (וי"א ה שאם) לא יוכל להניח בבית אחת, יניח של רש"י ויברך עליהם ויהיו עליו בשעת ק"ש ותפלה ואחר התפלה יניח של ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע והיה אם שמוע. לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות. [ערוך השלחן (סע' ה') - האידינא נתפשטה בכמה מדינות שמניחין תפילין דר"ת ואין בזה יוהרא ויכול כל אחד לעשות כן ותע"ב].

יב. גמ' ברכות (יד:) - כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. [רבינו יונה (ח. בדפי הרי"ף) - דכיון שהוא קורא וקשרתם לאות על ידכה והיו לוטטפות בין עיניך ואינו מניחן נמצא שמעיד עדות שקר על עצמו שמה שאומר אינו אמת ואף על פי שעשה המצוה שיצא ידי ק"ש אפ"ה עבר עבירה מצד אחר שהעיד עדות שקר על עצמו].

יג. רמב"ם (פ"ד תפילין הכ"ו) - אע"פ שמצותן ללבשן כל היום, בשעת תפלה יותר מן הכל, אמרו חכמים כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו.

יד. תשו' אגרי"מ (ח"ד סי' ט') - הנה בהיותי בליובאן היו לי תפילין דר"ת מהודרין אשר נהגתי ללובשן אחר התפלה אבל התנתי בלא נדר, וכן כאשר באתי לכאן ברחמי שמים לבשתי הרבה שנים כשמצאתי טובים לפי דעתי. והענין הוא דיש חלוק גדול בין תפילין דרש"י שמחוייבין שאף שצריך להדר ביותר שיהיו מהודרין, הא כשליכא אלא תפילין כשרין ואף רק בדוחק מחוייבין ללובשן וכו'. אבל תפילין דר"ת מאחר שליכא חיוב אף דספק כלל וכו' לא נהגתי אלא כשהיו התפילין ברור בכשרותם ובהדרום, אבל כשנעשו עליהן חששות שלא ברור שאקיים בהו גם לר"ת לא נהגתי, שלכן מאחר שכבר נעשו חששות עליהן לא הטרחתי להוציאם ממקומי מליובאן שהיה דבר קשה מאד והוכרחתי להניח שם עוד הרבה ספרים שלא הניחו ליקח עמי וגם כתבים שלי לא יכולתי להוציאם משם עמי. וכשבאתי לכאן לא השגתי תפילין דר"ת מאלו המצוין שיהיו לפי דעתי אלא פעם אחד נזדמן לי להשיג תפילין דר"ת ישנים אבל טובים שלבשתים הרבה שנים עד שהוצרכתי לגנוזם, ותפילין דרש"י המחוייבים השגתי שני פעמים ע"י אחד בא"י כפי מה שאמרת שיעשו, אבל לא הטרחתי כל כך בשביל תפילין דר"ת דליכא חיוב ממש וגם לא חיוב דמנהג אף שאבא מארי זצ"ל הניח כל ימיו אבל לא נהג באופן שיתחייבו גם בניו מדין מנהג, וגם בשביל הוצאה גדולה כשכותבין ביחוד שבהרבה פעמים לא היה זה דבר נקל, וכיון שאינו חיוב בעצם וגם התנתי בלא נדר לא דחקתי עצמי בזה.